

Suomen talousseura, patriotismi ja yhtenäiskulttuuri 1790–1830

Patriotismi ja patriootti ovat poliittisina käsitteinä saaneet erilaisia merkityksiä eri aikakausina ja eri puolilla maailmaa. Käsite patriootti on voinut yksittäisissä lausunnoissa viitata esimerkiksi ”tasavaltalaiseen vallankumoukselliseen, rojalistiin, ahkeraan ja työteliääseen talonpoikaan, äärioikeiston kannattajaan ja anarkistiin”, kuten Jussi Kurunmäki on todennut.¹ Isobritannialainen esimerkki kuvaa, kuinka patriotismin käsite on ajallisesti melko nopeasti saanut hyvin erilaisia konnotaatioita. Käsite liitettiin 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa erityisesti yleisiin reformipyrkimyksiin, kun taas 1800-lopulle tultaessa se muodostui erityisesti opposition käyttämäksi käsitteeksi ja on sittemmin ensisijaisesti viitannut kansalliseen lojaalisuuteen.²

Patrioottinen kielenkäyttö on pääosin ollut positiivisesti ladattua. Usein patriootin tai patriotismin vastakäsitteet ovat olleet termin negaatioita, esimerkiksi antipatriootti tai antipatrioottinen (suomeksi useimmin epäisänmaallinen).³ Yleisesti ottaen patriotismi on viitannut hyveelliseen toimintaan, kuten myös tässä artikkelissa esitetyt esimerkit osoittavat. Haukkumasanana patriootti ja patriotismi ovat olleet harvinaisia.

Patriotismin käsitteen juuret ovat antiikin latinan *patria*-sanastossa. Roomalaisessa poliittisessa kielessä esiintyy erityisesti rakkaus omaa isänmaata (*patria*) kohtaan. Tästä poliittisesta kielestä johdettua sanastoa on käytetty antiikista lähtien eri merkityksissä, mutta tässä artikkelissa kiinnitän erityistä huomiota 1700-luvulla syntyneeseen patriotismi-

puheeseen, joka liittyi erityisesti aktiiviseen, usein tasavaltalaiseen, kansalaisuuteen ja yleisen hyvän tavoitteluun.⁴ Patriotismin retoriikka ei suinkaan ollut yksiselitteistä tänä aikana. Merkitykset vaihtelivat lyhyenkin ajan kuluessa riippuen paitsi yhteiskunnallisista muutoksista myös yksittäisten toimijoiden tarkoituseristä. Patriotismi-sanasto oli kuitenkin keskeinen osa eurooppalaisen ja osin globaalin talousseuraliikkeen poliittista sanastoa.

Tämän artikkelin tarkoituksena on tarjota historiallinen katsaus siihen, miten patriotismissanastoa käytettiin ja kuinka se kärjistyi Ruotsissa ja Suomessa 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa. Tarkastelen patriotismissanastoa lähinnä Suomen talousseuran (Kongliga / Kejslerliga Finska hushållningssällskapet) tuottaman tai sitä lähellä olevan aineiston kautta. Tämän materiaalin ohella käytän samana aikana Turussa julkaistuja sanomalehtitekstejä. Nämä eivät ole täysin riippumattomia Suomen talousseuran toiminnasta, sillä monet seuran aktiivit julkaisivat tekstejään myös sanomalehdissä.⁵ Sanomalehdet tarjoavat silti vertailuaineistoa ja auttavat hahmottamaan patriotismi-käsitteen käytössä tapahtunutta muutosta. Vaikka osa talousseuraan liittyvästä materiaalista on suomenkielistä ja tarkasteluaikana ilmestyi myös *Turun Wiikko-Sanommat*, on patriotismi-käsitteen kannalta oleellinen materiaali pääasiassa ruotsiksi. Käytän sanaa patriotismi sanan isänmaallisuus sijaan, koska myös lähdeaineistossa latinalaisperäinen patriotism on ainakin osin eri tavoin latautunut kuin paikalliset

muodot fäderneslandskärlek, fosterlandskärlek tai fosterländskhet. Sinänsä juuri latinalaisperäisen ja paikallisen muodon rinnakkaiskäyttö on tarjonnut poliittiselle kielenkäytölle tiettyä pelivaraa.

YHTENÄISKULTTUURI JA SEN HAASTAMINEN

Kysymyksenasetteluni taustalla on vanha pyrkimys nähdä Ruotsin valtakunta ja tämän jatkeena Suomen suuriruhtinaskunta (luterilaisen) yhtenäiskulttuurin maana, jossa ei ole ollut tilaa tai tarvetta vastakkainasetteluille ja kiistoille. Erityisesti Henrik Stenius on käsitellyt aihetta monissa tutkimuksissaan.⁶ Pelkistetyssä ja usein tarkoitushakuisessa muodossa ajatus Suomesta yhden totuuden tai yhden keskustelun maana esiintyy ajoittain myös suomalaisessa päivänpoliittisessa keskustelussa.⁷ Myös suomalaisessa historiankirjoituksessa on ajatusta yhtenäiskulttuurista usein käytetty retorisesti esimerkiksi modernin maailman menneenä vastakohtana,⁸ normatiivisesti epätoivottavana ja kulttuurielämää tyypistävänä tekijänä,⁹ kritiikkinä alempia kansankerroksia vähätteleviä yleistyksiä kohtaan¹⁰ tai uskonnollisesti homogeenisen kulttuurin kuvaajana.¹¹ Viimeksi mainitussa tapauksessa yhtenäiskulttuuri-termi on liitetty myös reformaatiota edeltävään katoliseen kulttuuriin.¹²

Yhtenäiskulttuuri voidaan siis retorisesti liittää moneen eri asiaan, mikä on merkki käsitteen poliittisesta käytettävyydestä. Jos puhutaan 1600-luvun Ruotsista, liitetään yhtenäiskulttuuri erityisesti uskonnollisen yksimielisyyden vaalimiseen.¹³ Niin vuoden 1593 Uppsalan kokouksen päätöksissä, karoliinisessa kirkkolaisissa 1686 sekä 1600-luvun uskonnollisessa ja poliittisessä kielenkäytössä yksimielisyyttä, yksituumaisuutta tai yhtenäisyyden korostamista toistettiin jatkuvasti.¹⁴ Sen sijaan valtakunnan kielellistä monimuotoisuutta ei nostettu samalla tavalla esiin, koska kielikysymys ei ollut keskeistä yhtenäisyyden korostamisessa 1600-luvulla.¹⁵ 1800-luvun alun osalta yhtenäiskulttuuri on tutkimuksessa liitetty lojalismiin, sopisuuteen ja kansalliseen vakauttamiseen. Mikko Juvan sanoin ”valistuskulttuuri oli yhtenäiskulttuuria” ja ”romantiikka ei särkenyt, vaan päinvastoin lujitti yhtenäiskulttuuria”.¹⁶ 1900-luvulla ajatus yhtenäiskulttuu-

rista on liitetty pyrkimykseen kohti universalismia sekä sisällissodan jälkeisen yhtenäisyyden vaalimiseen.¹⁷ Viime aikoina yhtenäiskulttuurista on puhuttu erityisesti keskusteltaessa monikulttuurisuudesta tai korostettaessa tarvetta toimia yksimielisesti kansallisen taloudellisen kriisin kohdatessa.¹⁸

Ajatus (luterilaisesta) yhtenäiskulttuurista on nähdäkseni osa suomalaisten autostereotyypistä arsenaalia ja vastaavasti se myös jossain määrin kuuluu ei-suomalaisten stereotyypisiin kuviin suomalaisesta poliittisesta kulttuurista. Siinä voidaan nähdä jatkumo 1600-luvulta ja puhdasoppisen luterilaisuuden vaalimisesta. Kuitenkin, koska

1 Kurunmäki 2005, 181.

2 Cunningham 1989.

3 Kurunmäki 2000, 84.

4 Patriotismin kielen kehityksestä ks. Violi 1995. Etymologisesti *patria*-sanasto on kreikkalaista alkuperää, mutta Violi yhdistää sanan poliittisen käytön antiikin Roomaan.

5 Ks. Zilliacus 2002–2006, II, 60.

6 Pohjoismaisesta yhtenäiskulttuurista ks. erityisesti Stenius 2010, 29–31; Stenius 1997a; Stenius 1997b. Modernin ajan konsensuskulttuuria on käsitelty mm. Rainio-Niemi 2008 ja Lounasmeri 2010.

7 Esim. Oksanen 2011, 2: ”Yhteiskunnan saumat kieltämättä välillä ratkeilevat, mutta maahanmuuttajaväestö luo Tanskaan sellaista dynamiikkaa, jota yhtenäiskulttuurisessa Suomessa kasvanut ihmettelee kateellisenä.” Tässä, kuten usein muuallakin, yhtenäiskulttuuri edustaa vanhaa, jähmeää ja nostalgisoivaa suomalaisuutta, jonka vastakohtana on tuleva uskonnollisesti ja kulttuurisesti monimuotoinen ei-yhtenäiskulttuurin maailma. Yhtenäiskulttuuri on päivittäisessä kielenkäytössä usein negatiivisesti latautunut sana, joka suuntautuu menneisyyteen ja kuuluu poliittisessä kielenkäytössä nimenomaan kritikkojen sanastoon.

8 Suvanto 1968, 17; Klinge 1969, 193.

9 Siltala 1984, 24, 34.

10 Katajala 1995, 101–104.

11 Jokipii 1993, 69.

12 Pakaslahti 1924, 206.

13 Esim. Stenius 1997a.

14 Yksimielisyyden vaalimisen tematiikasta ks. Laine 1996, 16–24 ja *passim*.

15 Ruotsin valtakunnan monimuotoisuudesta käydystä keskustelusta ks. Villstrand 2008.

16 Juva 1950, 46. Yhtenäiskulttuurista myös Juva 1966, 145–147.

17 Stenius 1997a argumentoi, että universalismpyrkimysten taustalla oli vanha pyrkimys konformismiin.

18 Lounasmeri & Ylä-Anttila 2012.

ajatus yksimielisyydestä, yhdenmukaisuudesta, samankaltaisuudesta ja konsensuksesta on tärkeä osa suomalaisen poliittisen kulttuurin kuvausta, on myös sen vastakertomuksella, eli kertomuksella tarpeesta murtaa tämä yhden totuuden kulttuuri, ollut oma retorinen etunsa. Tätä tukee myös yllä mainittu päivänpoliittisessa keskustelussa ja historiantutkimuksessa esiintyvä tarve käyttää yhtenäiskulttuuria menneen ajan määritelmänä. Yhtäältä on ollut mielekästä vaatia kansallisen edun nimissä yhteistyötä ja yhdellä äänellä puhumista (erityisesti ulkopoliittisissa kysymyksissä).¹⁹ Tällä on ollut pitkä perinne. Toisaalta on ollut yhtäläillä mielekästä reagoida tähän ja osoittaa yksimielisyyseriikka todellisuutta yksinkertaistavaksi.

Kysymykseen yhtenäiskulttuurin laadusta tai sen merkityksestä ei kuitenkaan voida saada lopullista vastausta, sillä ei ole olemassa määreitä, joilla tällaisia ominaisuuksia voitaisiin objektiivisesti mitata. Suomalainen ja pohjoismainen poliittinen kulttuuri vaikuttaa usein yksimielisyyttä vaalivalta, kun sitä tarkastellaan kansainvälisestä vertailevasta näkökulmasta, mutta ei sitä kuitenkaan ole, kun tarkastelu siirtyy detaljitason. Lähemmässä tarkastelussa yksimielisyyden sijaan esiintyy kiistoja, kamppailuja ja keskusteluja. Tuskin mitään kansallista tai poliittista kulttuuria voidaan ymmärtää asettamalla se yksinkertaisen dikotomian jompaankumpaan kategoriaan.

Koska puhe yhtenäiskulttuurista tai yksimielisyydestä kuitenkin on osa suomalaisen kulttuurin käsitteellistämistä, on syytä pohtia, miten poliittisia, uskonnollisia ja sosiaalisia käsitteitä on käytetty hajottamaan tätä yhtenäisyyttä. Esimerkiksi Stenius on esittänyt, että käsitteet pietismi ja valistus ikään kuin neutralisoitiin Pohjoismaissa, vaikka muualla ne usein voimistivat opposition liikehdintää.²⁰ Tarkastelllessani seuraavassa patriotismin käsitettä lähdän siitä, että sen käyttö ei rajoitu vain yhteen kansalliseen tai valtakunnalliseen kulttuuriin. Käsitteet saattavat olla eri aikoina eri tavoin ladattuja. Tarkasteltaessa Suomen 1800-luvun alkua ei esimerkiksi patriotismi-käsitteen osalta voida puhua neutralisoinnista. Pikemminkin patriotismin-puhe radikalisoitui mutta marginalisoitui pian 1820-luvulle tultaessa ja poliittisen ilmapiirin kiristyessä. Talous-

seuralle nimenomaan taloudellisesti painottunut patriotismi, joka nojasi globaalin talousseuraperinteen kielenkäyttöön, oli ollut retorinen voimavara. Patriotismin radikalisoitua tämä voimavara kuitenkin ehtyi. 1830-luvulle tultaessa ja tarkasteltaessa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran retoriikkaa on nähtävissä merkkejä patria-sanaston uudesta noususta, mutta tällä kertaa paikalliskielisessä muodossa, eli sanan *fosterlandskärlek* käytössä.²¹ Kyseinen ajanjakso jää tämän artikkelin ulkopuolelle, mutta näyttää siltä, että Kirjallisuuden Seuran retoriikassa sanan merkitys on pikemminkin lojalistinen kuin haastava, joten Steniusen termein voidaan puhua neutralisoinnista.

TALOUSSEURAT JA PATRIOTISMIN KIELI 1700-LUVULLA

Eräs 1700-luvun merkittävistä yhteiskunnallisista uutuuksista oli vapaaehtoisuuteen perustuvan yhdistystoiminnan esiinmarssi.²² Merkittävimpinä liikkeinä voidaan pitää vapaamuurareita, kieli- ja lukuseuroja sekä talousseuroja. Näihin hakeutui aktiivisia kansalaisia osin säätyraajat ylittäen, kuitenkin niin, että oppineisto hallitsi jäsenkuntaa. Alueelliset ja seurakohtaiset erot jäsenkunnassa olivat kuitenkin suuria.

Vapaaehtoisorganisaation kautta tapahtuva oman maan, paikkakunnan tai alueen taloudellisten olosuhteiden edistäminen sai alkunsa Edinburghissa, jossa perustettiin vuonna 1723 The Honourable Society of Improvers in Knowledge of Agriculture in Scotland. Tunnetumpi vastaavanlainen seura oli Irlannissa vuonna 1731 perustettu The Dublin Society, for Improving Husbandry, Manufactures and Other Useful Arts. Erityisesti irlantilaisseura osoittautui hyväksi tavaksi edistää oman alueen taloudellisia oloja. Taloudelliseen reformityöhön tarkoitettut yhdistykset levisivät ympäri Eurooppaa, ensin imperiumin keskukseen Lontooseen vuonna 1754 ja sitten kanaalin yli Manner-Eurooppaan seitsenvuotisen sodan aikoihin. Mainekkaita seuroja perustettiin muun muassa Rennesiin (1757), Berniin (1759), Hampuriin (1765), Pietariin (1765), Tukholmaan (1766) ja Kööpenhaminaan (1769).²³ Brittein saarten ja Irlannin seurojen voidaan katsoa muodostaneen ensimmäisen aallon talousseurojen

perustamisessa, kun taas 1750- ja 1760-luvuilla perustetut seurat voi nähdä seurojen leviämisen toisena aaltona.

Kolmas aalto talousseurojen perustamisessa on nähtävissä Ranskan vallankumouksen jälkeisinä vuosina. Tällöin monet provinssikaupungit saivat oman seuransa. Tähän kolmanteen aaltoon voidaan laskea myös Turussa vuonna 1797 perustettu Suomen talousseura sekä vuonna 1791 perustettu mutta hiljaiseloa elänyt Gotlannin talousseura (Gothlands Ekonomiske Sällskap, myöhemmin Gotlands läns hushållningssällskap). Talousseurojen merkitys hiipui 1800-luvun alkupuolella. Useat 1700-luvun seurat olivat lyhytikäisiä, mutta seurojen merkitys väheni kaiken kaikkiaan 1800-luvulla.²⁴ Tätä prosessia voidaan yhtäältä selittää sillä, että monet alat, joiden parissa talousseurat olivat olleet aktiivisia, päätyivät toisten organisaatioiden hoidettaviksi. Esimerkiksi köyhäinhoidolliset ja koulutukselliset kysymykset jäivät seurojen toiminnan ulkopuolelle. Toisaalta myös seurojen eri variaatioin edustama taloudellinen patriotismi menetti painoarvoaan 1800-luvun poliittisissa diskurssissa.

Eurooppalaisten talousseurojen määrästä ei ole tarkkoja lukuja, mutta seurojen kokonaismäärä 1700-luvulla lähenteli tuhatta seuraa. Oma lukunsa ovat eurooppalaisten suurvaltojen siirtomaihin perustamat seurakuntat.²⁵ Suurin ongelma seurojen lukumäärän selvittämisessä on mahdottomuus löytää tyhjentävää määritelmää talousseuralle: eri määritelmät antavat eri luvut. Esimerkiksi talouden edistämistä korostava määritelmä sisällyttää joukon akateemisia organisaatioita kun taas vapaaehtoisuutta ja tasavertaisuutta korostava määritelmä jättää huomioimatta seuroja, jotka toimivat ikään kuin valtion jatkeena. Historiallisesti katsottuna myöhemmin sovitulla määritelmällä ei ole kovinkaan suurta merkitystä. Seurojen toisistaan poikkeavat toimintamuodot, organisoituminen ja poliittinen merkittävyys liittyvät kiinteästi oman alueen historiallisiin erityispiirteisiin. Kysymys siitä, mitkä seurakuntat on laskettava osaksi globaalia talousseuraliikettä, ja voiko niitä kutsua nimenomaan talousseuraksi, ei loppujen lopuksi ole ratkaistavissa.

1700-luvulla perustettujen talousseurojen välillä ei ollut senlaatuista institutionaalista yhteyttä kuin

esimerkiksi samaan aikaan hyvin suosituilla vapaa-ajaseuroilla. Niillä ei myöskään ollut yhtenäistä nimitystä. Tässä artikkelissa käytän nimeä talousseura yleisnimikkeenä, koska se on ollut yksi suosituimmista seuroista käytetyistä lyhennelmistä. Talous esiintyy jossain muodossa myös monien seurojen nimissä, kuten Turussa perustetun seuran (Finska hushållningssällskapet), Pietarin vapaassa taloudellisessa seurassa (Vol'noe èkonomičeskoe obščestvo) tai Bernin talousseurassa (Oekonomische Gesellschaft Bern). Toinen tavallinen nimitys on patrioottinen seura, kuten Tukholman seurassa (Kongl. patriotiska sällskapet) tai Hampurissa (Hamburgische Gesellschaft zur Beförderung der Künste und nützlichen Gewerbe, aikalaislyhennelmältään Patriotische Gesellschaft). Britanniassa seuroja kutsutaan usein yleisnimikkeellä improving societies, mikä pohjautuu Edinburghin ja Dublinin ensimmäisten seurojen nimiin. Ranskankielisessä maailmassa maatalouteen liittyvät nimet ovat yleisimpiä ja niistä käytetään usein lyhennelmää Société d'agriculture, kuten esimerkiksi Rennes'n seurassa (Société d'agriculture, du commerce et des arts). Espanjankielisessä maailmassa tavallinen nimi viittaa maan ystäviin kuten esimerkiksi Baskiassa 1765 perustettu Real Sociedad Bascongada de Amigos del País. Espanjalaisten seurojen nimissä viitataan kuitenkin usein myös talouteen kuten Navarrassa

19 Pienten valtioiden ulkopoliittikasta ja vaatimuksista kansalliseen yhtenäisyyteen ks. Stenius, Österberg & Östling 2011; Rainio-Niemi 2008.

20 Stenius 2010, 33–34.

21 Marjanen 2012.

22 Ks. van Dülmen 1992; Im Hof 1982; Clark 2000; Stenius 2010.

23 Kokonaisesitys aiheesta Stapelbroek & Marjanen 2012. Yksittäisistä seuroista ks. esim. Livesey 2004; Bonnyman 2012; Shovlin 2006; Kapossy 2007; van Dülmen 1992; Leckey 2005; Högberg 1969; Engelhardt 2006 & 2007.

24 Stapelbroek & Marjanen 2012; van Dülmen 1992, 52–81.

25 Seurojen määrän arvioimisessa voi apuna käyttää luettelointia (jotka tosin pohjaavat erilaisiin kategorisointeihin) esim. seuraavissa lähteissä: van Dülmen 1992; Im Hof 1982; Engelhardt 2007; Clark 2000; Shafer 1958. Tähän mennessä kattavimmissa laskuissa seurojen määrä ylittää reilusti 500, mutta näistäkin laskelmista puuttuu kokonaisia alueita sekä lukuisia pienempiä ja erityisesti lyhytikäisempiä seuroja. Ks. Stapelbroek & Marjanen 2012.

toimineessa seurassa (Real Sociedad Económica de Amigos del País).²⁶

Vapaamuurarit käyttivät pitkälti samaa symboli kieltä eri puolilla maailmaa, ottivat jäsenikseen paljon ulkomaalaisia ja muodostivat globaalin liikkeen, jossa jäsenyys paikallisessa loosissa merkitsi myös jonkinlaista tunnustusta looseissa ympäri maailman. Tästä poiketen talousseurat olivat leimallisesti paikallisesti orientoituneita. Talousseurojen pyrkimys parantaa oman maan oloja ei niinkään vaatinut kansainvälistä veljeyttä, vaan paikallisin voimin etsittyjä vastauksia paikallisiin kysymyksiin. Merkittävin syy käsitellä talousseuroja yhtenä ryppäänä on kuitenkin näiden kysymysten samankaltaisuus. Maanviljelyn ja muun taloudellisen toiminnan tehostaminen, kysymys tulleista ja vapaasta kaupankäynnistä, kansalaisten aktivoiminen, koulutus, köyhäinhoito, maantieteellisten ja tilastolisten kuvausten laatiminen sekä näihin liittyvän uuden tiedon tuottaminen olivat eri painotuksin talousseurojen agendalla ympäri maailman.²⁷ Vaikka talousseurojen institutionaaliset yhteydet rajoittuivat lähinnä ulkomaalaisten kunniajäsenen kutsumiseen ja kirjallisuuden vaihtamiseen, olivat seurat hyvin tietoisia muissa maissa talousseurojen toiminnan tuloksena saavutetuista edistysaskelista. Toinen syy käsitellä talousseuroja yhdessä on niiden oma keskinäinen vertailu muiden maiden vastaviin seuroihin. Aikalaiset itse näkivät seurat osana kansainvälistä talousseuraliikehdintää. Kun esimerkiksi Suomen talousseura perustettiin, sen esikuviksi esitettiin Kuninkaallinen patrioottinen seura Tukholmassa, Kuninkaallinen tanskalainen maatalousseura (Kgl. danske Landhusholdningsselskabet) sekä Iso-Britannian puolivirallinen maataloushallitus (Board of Agriculture in Britain). *Åbo Tidningar* -lehdessä julkaistussa julkilausumassa viitattiin myös erikseen Englantiin, Ranskaan, Sveitsiin ja Tanskaan esimerkkeinä maista, joissa vastaanvilliset seurat olivat olleet hyödyksi.²⁸

Kolmas tekijä, joka yhdistää erimaalaisia talousseuroja, on niiden suosima patrioottinen retoriikka. Tutkimuskirjallisuudessa Edinburghin ja Dublinin seurojen toimintaa on kuvattu termillä agrariian patriotism. Niiden omista teksteistä korostuu isänmaanrakkaus ja yleisen edun ajaminen.²⁹ Osin

patriotismi nostettiin sanana seuran nimeen, kuten Hampurissa ja Tukholmassa. Hampurissa patriotismin edistäminen mainittiin tavoitteena seuran säännöissä.³⁰ Patriotismi oli keskeinen käsite myös Tanskan valtakunnan lukuisissa seuroissa (mukaan lukien Norjan ja Slesvig-Holsteinin seurat).³¹ Ranskassa maatalousseurat yhdistivät patrioottisen retoriikan maanviljelyksen edistämiseen.³² Tässä ei ole tarpeen antaa esimerkkejä monien seurojen vastaanvillaisesta kielenkäytöstä, mutta on tärkeää todeta, että patrioottinen kielenkäyttö oli keskeisessä asemassa aikakauden poliittisessa keskustelussa eri puolilla maailmaa.³³ Talousseurat omaksuivat tämän kielen ja korostivat taloudellisen parannustyön patrioottisuutta. On myös tärkeä huomata, että patriotismin retoriikka politisoitui eri tavoin eri puolilla maailmaa. Paikoin patriotismi saattoi olla radikaalia, toisaalla patriotismista puhuminen ikään kuin neutralisoitui. Esimerkiksi Hollannin tiedeseuran (Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen) alaisuuteen vuonna 1777 perustetun taloudellisen haaran (Oeconomische Tak) pelättiin olevan radikaalin patrioottisen politiikan väline. Sen sääntöihin kirjattiin, että se ei saanut osallistua politiikkaan. Kuitenkin jo aikalaiset ovat historiantutkijoiden tavoin laajalti pohtineet taloudellisen haaran poliittisia sympatioita ja etenkin sen aineistossa esiintyvän talouspatriotismin suhdetta orangistisen puolueen ja patrioottisen puolueen käymään kamppailuun tänä aikana.³⁴ Ruotsin valtakunnassa patriotismi ei näytä saaneen samalla tavalla puoluekantaan liittyviä merkityksiä.³⁵

PATRIOTISMI SUOMESSA JULKAISTUISSA LEHDISSÄ

Patrioottinen kielenkäyttö ei ollut talousseurojen yksityisomaisuutta. Kuten yllä on todettu, oli *patria*-sanasto erilaisine merkityksineen kuulunut jo pitkään poliittiseen kieleen. Myös varhaisissa Turussa julkaistuissa lehdissä patriotismi esiintyi usein hyveellisenä, taloudelliseen toimintaan ja yleiseen hyvään liittyvänä suurena. Katsaus 1700-luvun loppun turkulaiseen aloittelevaan lehdistöön vahvistaa käsitystä siitä, että sanaa patriotismi (patriotism tai patriotisme) käytettiin positiivisena terminä. Usein sana esiintyi muistokirjoituksissa. Vuosina 1791

ja 1792 julkaistiin esimerkiksi muistokirjoitukset, joissa kuvataan edesmenneiden ruukinpatruuna Johan Hisingerin ja rehtori sekä professori Johan Kraftmanin patriotismia. Kraftmanin kohdalla mainitaan suorastaan palava patriotismi.³⁶ Merkitävää on, että patriotismi painotti juuri talouteen ja taloudenpitoon liittyviä hyveitä. Hisinger oli ruukinpatruunana kiinnostunut erityisesti puutarhanhoidon ja maanviljelyksen kehittämisestä. Kraftman puolestaan meritoitui talousopillisten kysymysten opettajana.⁷³⁸

Patriotismi-sanana käyttö muistokirjoituksissa viittaa siihen, ettei sana ollut minkään tietyn ryhmän tai liikkeen iskusana, vaan pikemminkin henkilön hyveitä korostaviin kirjoituksiin sopiva ylistyssana. Tässä valossa näyttäisi siltä, että patriotismi-sanalla ei ole varsinaista vastakäsitetä, vaan sen vastakohtana toimii vain patriotismin negaatio.³⁸ Väitteelle löytyy tukea myös 1700-luvun lopun Suomessa julkaistuista sanomalehtiteksteistä, joissa patriotismin hyveellisyys korostuu ja vastakäsittäänä esiintyy implisiittisesti valheellinen tai liian vaisu patriotismi.³⁹

Voidaan myös spekuloida, että patriotismin vastakohtana olisi voitu pitää maanpetturuutta, mutta en ole löytänyt esimerkkejä tällaisesta kielenkäytöstä Suomen talousseuran aineistosta tai ajan sanomalehdistä. On myös epätodennäköistä, että patriotismin puutetta olisi missään sinänsä pidetty maanpetturuutena.

Jos semanttista kenttää laajennetaan, löydetään patriotismiin liittyvien käsitteiden vastakäsitetä. Patriotismiin liitettiin usein yhteisen tai yleisen hyvän (allmänna tai gemensamma bästa) tavoittelu, jota oman edun tavoittelu uhkasi. Esimerkiksi Sveitsissä perustettua koulua koskevassa raportissa tämä vastakkainasettelu korostuu :

Wid detta tillfälle visade sig att egenlytta och egoistiska böjelser ännu icke i Zürich utsläckt all Patriotism och nit för det allmänna bästa, och att en förtärande yppighet ännu ej betagit folket all förmåga at kraftigt befördra allmänt nyttiga afsigter.⁴⁰

Vaikka egoismi tai oman edun tavoittelu ei välttämättä toiminut patriotismin vastakäsittäänä, liitty

puhe yhteisestä tai yleisestä hyvästä hyvin usein patriotisminpuheeseen. Patriotittinen oman eduntavoittelu olisi sisältänyt 1700-luvun kielessä käsitteellisen ristiriidan.

Yleinen ja yhteinen hyvä olivat patriotismin ohella keskeisiä käsitteitä ruotsalaisessa poliittisessä kielessä 1700-luvulla. Molemmat käsitteet olivat tärkeässä osassa esimerkiksi hallitsijanvakuutuksissa.⁴¹ Jouko Nurmiainen on vakuuttavasti esittänyt, että yhteisen hyvän merkitys muuttui 1700-luvun aikana. Valtion hyvää korostava merkitys oli 1760-luvul-

-
- 26 Livesey 2004; Bonnyman 2012; Shovlin 2006; Kapossy 2007; van Dülmen 1992; Leckey 2005; Högberg 1969; Engelhardt 2006 & 2007; Shafer 1958; Paquette 2007.
- 27 Vapaamuurareista kosmopoliittisena liikkeenä ks. Jacob 1991. Talousseurojen toiminnasta yleisesti ks. Stapelbroek & Marjanen 2012 sekä van Dülmen 1992, 52–81; Im Hof 1982, 105–111.
- 28 Cygnæus 1897, 111; *Åbo Tidningar* 3.1.1798.
- 29 Ks. esim Hudson 1972; Bonnyman 2012; *The Dublin Society's weekly observations*. Vol.I. Vol. 1. Dublin, 1739, 1–8.
- 30 Van Dülmen 1992, 71.
- 31 Engelhardt 2010, 20.
- 32 Shovlin 2006, 86.
- 33 Viroli 1995 tarjoaa hyvän katsauksen ajan patriotittiseen kielenkäyttöön.
- 34 Ks erityisesti Stapelbroek 2012. Vaikka Alankomaiden tapauksessa kyseessä on tiedeseuran taloudellisesta haarasta, on se kuitenkin nähtävä osana talousseuraperinnettä, sillä sen mallina toimi Lontoon Society for the Encouragement of Arts, Manufactures and Commerce ja aikalaisetkin korostivat yhteyttä.
- 35 Patriotismista 1700-luvun Ruotsissa on kirjoitettu paljon, mutta painotus on harvoin poliittisessä kielenkäytössä. Ks. esim. Nordin 2000, 328–428 sekä Saastamoinen 2003, 46–49.
- 36 *Åbo Tidningar* no 35, 29.8.1791; no 33, 13.08.1792. Lehti-lyödyt perustuvat vapaasanahakuun Suomen kansalliskirjaston *Historiallinen sanomalehtikirjasto* -verkkopuhtausissa. Hakujen teko antaa osviittaa patriotittisi-sanana käytöstä sekä ruotsiksi että suomeksi Suomessa julkaisussa aineistossa, mutta ei luonnollisestikaan tarjoa täydellistä kuvaa tietyn sanan käytöstä. Kyse on kuitenkin kiinnostavasta otannasta. Ks. <http://www.digi.lib.helsinki.fi/> [luettu 25. elokuuta 2010].
- 37 Ks. Kraftmanista Virrankoski 1997 ja erityisesti Klinge 2006, 74–140. Hisingeristä Haggrén 1997.
- 38 Kurunmäki 2000, 84.
- 39 Ks. esim. *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* no 48, 27.11.1783; *Åbo Tidningar* 3.1.1798.
- 40 *Åbo Tidningar* no 22, 30.5.1796. Nurmiainen 2009, 89 ja *passim* tarjoaa monta vastaavaa esimerkkiä 1700-luvun ruotsalaisesta poliittisesta kielestä.
- 41 Nurmiainen 2009, esimerkiksi 62–66.

le tultaessa tullut vähemmän tärkeäksi ja yhteisestä hyvästä oli ”tullut milloin kenenkin hyvää”, jolloin yhteinen hyvä saatettiin liittää monen erilaisen hankkeen tarkoituksiperäksi.⁴² Erityisen kiinnostavia ovat esimerkit, joissa paikallisia intressejä perusteltiin yhteisellä hyvällä tai valtakunnan edulla.⁴³

Tämän artikkelin sanomalehtiöksen perusteella myös patrioottiset hyveet olivat taipuvaisia muuttumaan esittäjästä riippuen. Patriotismi ei välttämättä liittynyt valtakuntaan tai kansakuntaan, vaan sanaa käytettiin usein omaan maahan kohdistuvien uudistusten yhteydessä.⁴⁴

Maurizio Viroli ja Mary G. Dietz ovat patriotismin käsitettä koskevissa tutkimuksissaan korostaneet, että 1700-luvun patriotismi poikkeaa 1800-luvun nationalistisesta patriotismista: se ymmärrettiin yleistä hyvää ja aktiivista kansalaisuutta korostavaksi termiksi, ei nationalistiseksi periaatteeksi, jonka mukaan oma maa on etusijalla, olipa se oikeassa tai väärässä. Dietz pitää näitä patriotismeja jopa toistensa vastakohtina.⁴⁵ Englanniksi sana patriotism kytetään sekä 1700-lukulaiseen patriotismiin että nationalismiin, minkä vuoksi erojen havaitseminen on vielä vaikeampaa. Koska Dietz keskittyy ainoastaan englanninkieliseen poliittiseen kielenkäyttöön, korostuu tarve kuvata muutosta käsitteen käytössä. Suomen ja ruotsin kielissä kytkös ei ole yhtä vahva, joskin se on olemassa. Katsaus 1700-luvun lopun Suomessa julkaistuihin sanomalehtiin tukee käsitystä patriotismista nimenomaan reformistisena yleisen hyvän tavoitteluna. On kuitenkin selvää, että patriotismin annettiin myös muita merkityksiä. Esimerkiksi vuonna 1801 julkaistussa matkakertomuksessa huomautetaan itseironisesti, että patriotismi voi estää vieraan maan etujen näkemisen. Esitellessään Amalienborgia Kööpenhaminassa kirjoittaja ei pidä sitä kotoisan Tukholman vertaisena, mutta myöntää, että on saattanut matkustaessaan sokeutua ”av min Svenska patriotism”.⁴⁶

Tässä yhteydessä on syytä korostaa, että patriotismi saatettiin liittää moniin eri asioihin. Ei ole mielekäs Dietzin tavoin väittää 1800-luvun ja 1700-luvun patriotismin olleen toistensa vastakohtia, koska molemmissa ideaalituypisissä tavoissa yhdistyy kamppailu siitä, mikä on isänmaan etu.⁴⁷ On selvää, että 1700-luvun lopun Ruotsissa yleistä

hyvää ja taloudellista reformityötä korostava patriotismi dominoi. Muunlaisiakin patriotismeja kuitenkin tunnettiin.⁴⁸ Taloudellisesti painottunut patriotismi jäi Suomessa taka-alalle 1820-luvulle tultaessa. Isänmaallisuuden ytimeen nousivat muut teemat.

SUOMEN TALOUSSEURA JA PATRIOTISMI

Suomen talousseuran varhaisissa julkisissa patriotismeja korostavissa lausumissa patriotismin ymmärrettiin seuran tarkoituksena edistävää toimintaa:

At känna det Land, hwars hushällning och näringar man vill uphjelpa, är så aldeles nödwändigt, at man utan denna kunskap aldrig en gång bör hoppas framgång i sit företag. Genom forskande och patriotiske Medborgares åtgärd, har wäl de senare ären i synnerhet den Geographiska kändomen af wår Finska Fosterbyggd blifwit märkeligen utwidgad och förbättrad.⁴⁹

Suomen talousseuran useissa varhaisissa julkaisuissa korostuu juuri oman maan talouden kehittäminen, patriotismi, yleinen tai yhteinen hyvä sekä kansalaisen (medborgare) toiminta näiden hyväksi:

Hvad sällskapet framtida göromål och företag kan intresera allmänheten skall genom dessa tidningar efter hand kungöras, och hoppas man, att våra välmenande medborgare och landsmän icke lära underlåta att med odeladt bifall anse och understöja denna patriotiska association, helgad af de renaste medborgerliga känslor åt det Allmänna Bästa, Konung och Fädernesland.⁵⁰

Sana ’kansalainen’ ei tosin aina viittaa kaikkiin asukkaisiin, vaan kansalaisuuteen liittyy erilaisia hyveitä, esimerkiksi juuri se, että edistää yleistä hyvää.⁵¹ Samoin on selvää, että vaikka Suomen talousseura, muiden eurooppalaisten esikuviansa tavoin, oli periaatteessa avoin kaikille kansanryhmille, ei yleisen edun edistäminen tarkoittanut samaa asiaa kaikille. Yleistä etua tuli edistää omien kykyjensä mukaan:

Den ene medvärkar till den allmänna sällheten med sina kunskaper, den andre med sin nit och drift och åter en annan med sin förmögenhet.⁵²

Patriotismia ei talousseuran varhaisissa julkaisuissa voida pitää erityisen radikaalina terminä, vaikka koko seura ja sen patrioottiset pyrkimykset jossain määrin ylittivät säätyrajat. Seuran jäsenistöä tarkasteltaessa ei voi myöskään tulla siihen tulokseen, että seura olisi ollut radikaalin politiikan keskittymä. Aloitteentekijä seuran perustamiseksi sekä ensimmäisten sääntöjen laatija on nähtävästi ollut Johan Gadolin, joka oli edellisellä vuosikymmenellä matkustanut saksankielisessä Euroopassa ja Englannissa. Hän oli tällöin perehtynyt lukuisten eri oppineiden seurojen ja akatemioiden sekä vapaamuurarien toimintaan. Ensimmäinen puheenjohtajuus ja perustavan kokouksen järjestäminen jäi kuitenkin hänen isänsä, piispa Jakob Gadolinin, vastuulle.⁵³ On mahdollista, että Johan Gadolinia ei nuorempana edistysmielisenä professorina pidetty sopivana perustettavan seuran johtohahmoksi tai kenties hän itse oli haluton tehtävään. Selvää on kuitenkin, että piispa Gadolin oli omiaan antamaan uudelle seuralle korkean statuksen. Jäsenluettelo sekä erityisesti lyhytaikaisten puheenjohtajuuksien luettelo kertoo selvästi, kuinka seura tukeutui toiminnan organisoimisessa kirkon, hovioikeuden sekä muun korkean virkamieskunnan tuomaan statukseen. Seura oli avoin eri ryhmille ja jäsenistöön kuului myös porvaris- ja talonpoikaissäättyyn kuuluvia. Seuran ulkopuolella saavutettujen meriittien ei periaatteessa pitänyt vaikuttaa seuran sisäiseen työjärjestykseen tai nimityksiin, mikä olikin tavallista 1700-luvun uusien säätyrajat ylittävien yhdistysten toiminnassa. Silti Suomen talousseurassa oli tapana, että sen johtotehtävissä toimivat seuran ulkopuolella meritoituneet tai muulla tavoin korkeassa asemassa olevat henkilöt.⁵⁴ Tärkein tapa saada vastaperustetulle seuralle tukea sekä tehdä siitä varteenotettava oli kuitenkin kuninkaallisen hyväksynnän hakeminen, joka myös saatiin pian seuran perustamisen jälkeen.⁵⁵

Vaikka uskonto ja uskonnollinen retoriikka eivät juuri esiinny talousseuran varhaisissa dokumenteissa, on papiston poikkeuksellisen vahva mukanaolo huomionarvioista. Osin tämä selittyy niillä lukuisilla yleishyödyllisillä tehtävillä, joita papisto Ruotsin valtakunnassa hoiti paikallisena esivallan edustajana. Lisäksi papiston suuri rooli Turun

Akatemian toiminnassa ja siten Turun taloudellisesti poliittisessa elämässä on ollut merkittävä. Myös teologian ja talouden välinen läheinen yhteys, jota esimerkiksi Matti Klinge pitää tunnusomaisena niin sanotulle valistusajan Suomelle, lienee ollut merkittävä.⁵⁶ Papiston toiminta vaikuttaa varsinkin valistushenkiseltä myös hengellisissä yhteyksissä. Esimerkiksi Suomen Piilaseuran vuosikokouksissa pidettiin vuosittainen esitelmä otsikolla ”befrämjandet af upplysning och dygd i ett älskat fosterland”.⁵⁷

Talousseuran perustaminen syntyi tarpeeseen käsitellä nimenomaan Suomen taloudellisia oloja.

42 Nurmiaainen 2009. Tämä on yksi kirjan pääargumenteista. Tiivistetysti se on esitetty kirjan johtopäätösluvussa: 210–213. Lainaus on sivulta 211.

43 Nurmiaainen 2009, 194–209.

44 Jussi Kurunmäki on yleistäen esittänyt, että 1700-luvun poliittisessa kielenkäytössä patriotismi ei välttämättä tarkoittanut viittausta kansakuntaan, kun taas kansakunnasta oli vaikea puhua positiiviseen sävyyn ilman viittausta patriotismiin. Kurunmäki 2000, 84.

45 Tämä on yksi molempien pääargumenteista. Virolilla siihen liittyy myös vahva normatiivinen ote. Virola 1995; Dietz 1989.

46 *Åbo Tidning*, no 31, 17.10.1801.

47 Ks. Hont 2005, 510.

48 Patriotismipuheesta 1700-luvun toisella puoliskolla ks. Nordin 2000, 328–428; Wolff 2007. Vastaava ilmiö on luonnollisesti nähtävissä myös nykyään kansakunnan etua koskevassa keskustelussa. Ns. kansallisen taloudellisen kilpailun nationalismiin voidaan sanoa yleistyneen kun taas kulttuurisen paremmuuden nationalismi on kuihtunut marginaaliseksi, joskin näkyväksi ilmiöksi. Samaan aikaan julkisessa keskustelussa jälkimmäinen mielletään nationalismiksi, kun taas talouskilpailun nationalismia ei niinkään huomioida. Ks. Kettunen 2005.

49 *Åbo Tidningar* no 38–39, 1.10.1798.

50 *Åbo Tidningar* no 1, 3.1.1798; Cygnæus 1897, 114. Myös Lars Zilliacus toteaa patriotismin olleen yleisesti käytetty sana talousseuran varhaisissa asiakirjoissa. Yleistäen ja liioitellun yksinkertaistavasti hän toteaa patriotismitilalla tarkoitetun ”närmast en uppoffrande omtanke om mindre lyckligt lottade samhällsmedlemmar”. Zilliacus 2002–2006, VI, 199.

51 Kansalainen-käsitteestä ks. Stenius 2003.

52 *Åbo Tidningar* no 1, 3.1.1798.

53 Niinistö 2000; Cygnæus 1897, 100–101, 109.

54 Ks. *Kongl. Finska Hushållningssällskapet, den 1 november 1799*; Cygnæus 1897, 181, 461–466; 1700-luvun säätyrajat ylittävästä yhdistyselämästä ks. esim. van Dülmen 1992.

55 Ks. Cygnæus 1897, 120–123; Zilliacus 2002–2006, VI, 200–201.

56 Klinge 2006, 74–75.

57 Stenius 1987, 132–133.

Perustajien kirjoituksessa näkyy ajatus Suomesta laiminlyötynä alueena, joka on jäänyt sotatoimien turmelemaksi.⁵⁸ Suomen asemasta sekä siitä, miten Suomi 1700-luvun lopulla ymmärrettiin, on käyty vilkasta akateemista keskustelua.⁵⁹ Talousseuran materiaaleissa keskeiseksi nousee erityisesti suomalaisen valtakunnan osan taloudellinen jälkeenjääneisyys. Tarve ajaa Suomen taloudellista edistystä koko valtakunnan edistämiseksi ilmaistaan esimerkiksi Frans Michael Franzénin Suomen talousseuralle omistetussa runossa, jonka kolmas säe esittää toiveen ”O mina fäders bygd, o Finland! skal omsider/du äfwen lyfta dig bland jordens länder opp”. Toivetta täydennetään viimeisen säkeen lopuksi toteamalla ”och Finland, lyft wid Swerges sida”.⁶⁰ Vaikka seura osallistui omalla nimellään ja toiminnallaan Suomen määrittelemiseen ja suomalaisen keskustelun kehittämiseen, on sen toimintaa vaikea nähdä separatistisena tai edes alueellisena oppositiona. Isänmaan etu oli edistää Suomen oloja, jotta Ruotsin valtakunta pärjäisi paremmin kansainvälisessä talouskilpailussa.

Akateemisissa keskustelussa Suomesta ja suomalaisesta identiteetistä korostuu kysymys siitä, voidaanko 1700-luvun lopulla havaita jonkinlaista orastavaa kansallista identiteettiä, joka voitaisiin tulkita osaksi joko nationalistista tai protonationalistista liikehdintää.⁶¹ Suomen talousseuran osalta tämä näyttää epätodennäköiseltä, sillä patriotismin sanaa käytettiin kytköksissä taloudellista toimintaa sekä yleistä hyvää ja aktiivista kansalaisuutta korostavien sanojen kanssa. Se, että patriotismin sana myöhemmin liitettiin esimerkiksi kansakuntaa, historiaa, folklorea ja kieltä korostaviin käsitteisiin, kuvastaa muutosta sanan käytössä. Tätä muutosta on kuitenkin hankala liittää abstraktin protonationalismin tai suorastaan nationalismiin kehitykseen. Nämä käsitteet eivät kuuluneet ajan poliittiseen sanastoon eivätkä ne siksi auta ymmärtämään sitä, miten kansakunta (nation) tai patriotismi ymmärrettiin. Samalla tavalla on vaikea tehdä yksiselitteistä jakoa taloudelliseen ja poliittiseen patriotismiin, sillä tätä jakoa ei tunneta aikakauden kielenkäytöstä.⁶²

Toisaalta on myös otettava huomioon, että käsitteitä patriotismi ja Suomi todella käytettiin 1700-luvun lopussa ja että ne olivat omalta osal-

taan hyvinkin merkityksellisiä aikalaisille. Suomen talousseura oli yksi esimerkki siitä, miten Suomi määriteltiin osana Ruotsin valtakuntaa.⁶³ Molempien käsitteiden osalta on olennaista kiinnittää huomiota siihen, miten niitä käytettiin aikalaislähteissä. Tässä tarkastelussa on olennaista, ettei myöhempi ymmärrys Suomesta kansallisvaltiona tai patriotismin kirjallisuuteen ja kieleen kytkettynä ilmiönä ohjaa tulkintaa.⁶⁴ Anakronistinen tulkinta menneisyydestä johtuu usein siitä, että historiallinen katkos jää huomaamatta.⁶⁵ Käsitteiden merkitysten osalta katkosten huomioon ottaminen on erityisen hankalaa, sillä sanoissa säilyy usein etymologinen jatkuvuus, vaikka merkitys muuttuisikin. Tarkasteltaessa maiden nimiä käsitteinä (esimerkiksi ”Suomi”) merkitystä pidetään helposti itsestään selvänä, jolloin katkokset merkityksessä jäävät usein huomioon ottamatta.

Koska talousseura oli foorumi Suomen asioiden käsittelemiseksi, voidaan myös spekuloida mahdollisuudella, että seuraa tarvittiin vapaaksi kanavaksi ajaa talouspolitiikkaa tiettyyn suuntaan. Ulkomaiset esimerkit antavat osviittaa tämänlaisesta strategiasta. Niissä talousseuran aktiiviset osallistujat olivat virkamiehiä, jotka tarvitsivat vaihtoehdoisen foorumin varsinaisen valtiollisen toimintansa ohella. Selvin esimerkki tästä on Bernin vuonna 1759 perustettu kuuluisa talousseura, jossa huomattava osa jäsenistä oli myös paikallisen senaatin jäseniä. Talousseura tarjosi mahdollisuuden vapaampaan keskusteluun talouspolitiikan suuntauksista. Bernissä rajat tulivat kuitenkin vastaan talousseuran käsitellessä maastamuuttoa vuonna 1766, jolloin senaatti määräsi talousseuran pidättäytymään poliittisesti herkistä aiheista.⁶⁶ On vaikea arvioida, toimiko Suomen talousseura myös vaihtoehdoisena kanavana uusien ajatusten käsittelemiseksi, mutta voitaneen kuitenkin sanoa talousseuran pysyneen selvästi sallittujen aiheiden parissa. Mikäli käsitellyt aiheet olivat kiistanalaisia, pidettiin kiista seuran sisäisenä asiana, eikä sillä pyritty julkiseen polemiikkiin.⁶⁷

Ranskan vallankumouksen jälkeisenä aikana on vaikea nähdä Suomen talousseuraa erityisen radikaalina organisaationa. Sen käyttämä patrioottinen retoriikka ei ollut uhkaavaa yhteiskuntajärjestyksen kannalta. Vaikka voidaankin väittää, että eurooppa-

laisen talousseuraliikkeen liikkeelle paneva voima oli osin juuri patriotismi sekä isänmaan ja yleisen hyvän retoriikka, ei Turun seuran patriotismi erityisemmin vaikuta yhteiskuntaa jakavalta liikkeeltä.

SUOMEN TALOUSSEURAN KULTA-AIKA JA PATRIOTISMIN RADIKALISOITUMINEN

Suomen talousseuran kannalta Suomen sodan seuraukset olivat merkittävät. Talousseuran aktiivisuus oli hiipunut jo ennen sotaa, eikä toiminta elpynyt rauhan palattua. Vuoden 1809 jälkeen suuriruhtinaskunnan hallinnon ja poliittisen toiminnan uudelleenorganisoinnissa talousseura kuitenkin aktivoitui uudelleen taloudellisten pyrkimysten edistäjänä. Tarvittiin vanhoja organisaatioita, jotka saattoivat rakentaa suuriruhtinaskuntaa. Varsinaisen sysäyksen seura sai vuonna 1813, kun seuran uudeksi sihteeriksi valittiin Carl Christian Böcker. Myös G. M. Armfeltin roolia talousseuran uudelleenaktivoijana on talousseuran omassa piirissä korostettu, vaikka se ei nouse Armfeltia koskevassa tutkimuksessa erityisesti esille.⁶⁸

Armfeltin motiiveista ei voida sanoa kovin paljon, mutta on todennäköistä, että talousseuran uudelleenaktivoiminen liittyi hänen pyrkimyksiinsä määrittellä Suomi poliittisena yksikkönä sekä hänen vahvaan kiinnostukseensa taloudellista parannustyötä kohtaan. Lisäksi Armfelt piti tarpeellisena tukea aktiivisten ja patrioottisten virkamiesten pyrkimyksiä maan olojen kehittämiseksi. Hankkeeseen liittyi myös Armfeltin ajama niin kutsutun Vanhan Suomen liittäminen hallinnollisesti suuriruhtinaskuntaan sekä sen saaminen mukaan Suomen talousseuran toimintaan.⁶⁹ Oma kysymyksensä Armfeltin motiivien lisäksi on se, nähtiinkö talousseura maapäiviä⁷⁰ korvaavana foorumina. Armfelt itse toivoi maapäivien koollekutsumista, mutta hän ei von Bondsdorffin mukaan ottanut talousseuraa tässä yhteydessä esille.⁷¹ Aikaisemmassa tutkimuksessa on esitetty, että talousseuralalla olisi ollut osin tällainen funktio, mutta kysymykseen ei voida saada tyydyttävää vastausta. Maapäivien säännöllinen koolle kutsuminen Porvoon maapäivien jälkeen olisi joka tapauksessa merkinnyt pienempää painetta talousseuran elvyttämiselle.⁷² Joka tapauksessa myös vuoden 1809 jälkeisessä talousseuran uudelleen-

aktivoimisessa korostui seuran suhde valtiovaltaan. Erityisesti Armfelt näki seuran toiminnan potentiaalisesti hyödyllisenä hallinnon kannalta. Seuran toiminnan uudelleenaktivoituminen tarjosi myös taloudelliselle patriotismille uusia mahdollisuuksia.

Talousseuran sihteeri oli palkattu virkamies (ämbetsman) ja hän kantoi suuren vastuun seuran käytännön asioiden toimeenpanemisesta sekä tulevaisuuden visioiden esittämisestä. Pian sihteerin aloitettuaan Böcker sai tehtäväkseen päivittää seuran säännöt. Tämä työ antoi hänelle syyn pohtia seuran tarkoitusta ja ennen kaikkea mahdollisuuden määrittellä normatiivisin sanakäantein talousseuran ydintehtävä. Tässä patriotismi-puhe korostui erityisesti. Böcker sekä määritteli patriotismin

-
- 58 Cygnæus 1897, 94–96; Katajisto 2009, 65–71. Myös Anders Chydenius oli esittänyt vastaavanlaisia ajatuksia 1760-luvulla. Ks. Chydenius 1880.
- 59 Uudemmasta tutkimuksesta ks. erityisesti Klinge 1982; Nordin 1998 ja 2000, 267–327; Eng 2001; Manninen 2000; Nurmiainen 2003.
- 60 *Åbo Tidningar* no 1–2, 8.1.1800.
- 61 Ks. erityisesti Nordin 1998; Nordin 2000; Manninen 2000; Nurmiainen 2003; Katajisto 2009.
- 62 Vrt. Katajisto 2009, 53–78.
- 63 Kiinnostavaa keskustelua siitä, miten Suomi ymmärrettiin Suomen talousseurassa käy erityisesti Klinge 2009, 317–322; Stenius 1987, 105–106.
- 64 Käsitehistoriallisesta otteesta ks. erityisesti Koselleck 1972; Richter 1996; Jordheim 2003; Kurunmäki 2005.
- 65 Anakronismeista historiankirjoituksessa ja teleologisten tulkintojen välttämisestä ks. Syrjämäki 2011, tässä kohdasta erityisesti 23.
- 66 Ks. Stuber & Wyss 2012; Kapossy 2007.
- 67 Ks. esim. Zilliacus 2002–2006, II, 70.
- 68 Zilliacus 2002–2006, II, 72–76; Cygnæus 1897, 288–294; von Bondsdorff 1934, 210.
- 69 Paaskoski 2010 ja siinä annetut viitteet. Suomen uudesta asemasta 1809 jälkeen on kirjoitettu runsaasti. Tuore tutkimuskatsaus löytyy teoksesta Katajisto 2009, erityisesti 56–65. Armfeltista ks. erityisesti von Bondsdorff 1934, 126, 210–223.
- 70 Käytän lantdagar-sanasta käännoistä maapäivät termin valtiopäivät sijaan kuten uusimmassa suomalaisessa tutkimuksessa on tapana. Ks. esim. Tandefelt 2009.
- 71 Von Bondsdorff 1934, 217–223.
- 72 Kysymyksessä korostuu erityisesti seuran sihteerin, C. C. Böckerin ajatus talousseurasta yleisen mielipiteen kanavana. Ks. Zilliacus 2002–2006, II, 25; Marjanen 2005, 38–43. On myös otettava huomioon talousseuran myöhemmin organisoimat maatalouskokoukset (lantbruksmöten) ja niiden suhde mahdollisesti koolle kutsuttaviin maapäiviin. Ks. Cygnæus 1897, 427–432; Jonasson 2004. Paikallisesta edustuksesta talousseuran kautta ks. myös Westerlund 1985, 1986 ja 2002; Stenius 1987, 136–139.

seuran toiminnan edellytykseksi että piti patrioottisen vireen herättämistä seuran yhtenä tavoitteena:

Sällskapets verksamhet är en product af patriotismen, och likasom en thermometer som utvisar grader af dess värma, så borde man äfven i omvänt förhållande kunna vänta att sällskapets verksamhet skall förmå väcka och lifwa patriotismen.⁷³

Samoihin aikoihin Böcker kutsui talousseuraa sen vuosikatsauksessa nimellä Suomen patrioottinen seura (Finlands Patriotiska Sällskap).⁷⁴ Tapaus on ainoa laatuaan ja siksi on vaikeaa tulkita tämän retorisen eleen merkitystä. Seuran nimikäytäntö oli kutakuinkin vakiintunut näihin aikoihin. Aiemmin käytössä oli ollut useita eri nimimuotoja, mutta ”Kejserliga Finska Hushållnings-Sällskapet” oli 1810-luvusta alkaen lähes muuttumaton kaikissa seuran sisäisissä ja ulkoisissa dokumenteissa. Muutokset koskivat lähinnä väliviivan käyttöä ja sanojen lyhentämistä. On epätodennäköistä, että Suomen patrioottinen seura olisi ollut kirjoitusmuotona vahinko tai vastaavasti merkityksetön, vaihtoehtoinen nimi. Eräs mahdollinen tulkinta on, että Böcker halusi testata vaihtoehtoista nimeä ja korostaa seuran patrioottisuutta, mutta ei myöhemmin enää pitänyt tätä retorista uudelleennimeämistä tarpeellisena tai toivottavana. Toinen mahdollinen tulkinta on, että Böcker käytti nimeä ”patrioottinen seura” kuvaamaan yleensä taloudellista parannustyötä tekeviä yhteenliittymiä eri puolilla Eurooppaa. Samalla tavalla puhun tässä tekstissä talousseuroista yleisnimekkeenä. Böcker pyrki korostamaan sitä, että Suomessa toimiva seura ei ollut erityistapaus vaan samanlainen patrioottinen seura kuin sen sisarseurat muualla Euroopassa. 1700-luvun vastaavien seurojen nimissä esiintyi usein joko sana patriotismi tai talous. Yleisnimikkeet talousseura, patrioottinen seura ja maanviljelysseura olivat käytössä ympäri Euroopan. Ei siis olisi ollut kaukaa haettua käyttää patrioottista seuraa yleisnimekkeenä. Tukholmassa toiminut Patrioottinen seura julkaisi talousjournalia (Hushållnings Journalen), mikä kertoo käsitteiden läheisyydestä myös Pohjolassa.⁷⁵ Kolmas mahdollinen tulkinta liittyy nimenomaan Ruotsin tilanteeseen. Uudessa Karljohanin ajan Ruotsissa

oli vuonna 1811 perustettu Maanviljelysakatemia (Kongl. Svenska Lantbruksakademien, myöhemmin Kongl. skogs- och lantbruksakademien). Akatemian alaisuuteen sisällytettiin maassa toimineet läänikohtaiset talousseurat (hushållningssällskap), mutta ei Patrioottista seuraa. Myös niihin lääneihin, joissa ei vielä ollut omaa talousseuraa, pyrittiin sellainen perustamaan.⁷⁶ Böcker pyrki kenties tekemään pesäeroa läänintalousseurohin ja korostamaan seuransa laajempaa roolia uudelleennimeämällä se Ruotsin Patrioottista seuraa vastaavalla tavalla.

Myös Böckerin patriotismissa korostui yleisen hyvän merkitys. Myöhemmin uraansa tarkastellessaan Böcker kuvasi pyrkimystään ”att fullkomligt uppföra mig åt det allmänna”.⁷⁷ Böckerin ajatuksessa yleisen tai yhteisen edessä uhrautumisessa on samankaltainen kaiku kuin yllämainituissa 1700-luvun lopun ylistävissä nekrologeissa ja niissä esiintyvässä pyyteettömässä yleisen edun hyväksi työskentelyssä.

1810-lukua voi hyvällä syyllä pitää Suomen talousseuran kulta-aikana. Seura uudistui toiminnallisesti ja oli merkittävä taloudellis-poliittinen foorumi suuriruhtinaskunnassa aktivoituttuaan usealla yhteiskunnallisen toiminnan alalla. Maataloustekniikan, maatalousvalistuksen, metsänhoidon ja muiden keskeisten alojen lisäksi seura muun muassa ylläpiti kouluja, oli aktiivinen rokotustoiminnan edistäjä, keräsi tietoja paikallisista oloista eri puolilta Suomea ja toimi talouspoliittisena keskustelufoorumina. Toiminnan laajuutta on vaikea hahmottaa lyhyesti, mutta Lars Zilliacuksen kuusiosainen kirjasarja seuran arkiston ja julkaisujen sisällöstä tarjoaa siitä melko kattavan kuvan. Noin vuodesta 1821 alkaen on seuran toiminnassa ja arvostuksessa nähtävissä selvä laskusuhdanne.⁷⁸ Syytä toiminnan hiipumiseen ja talousseuran pienempään rooliin suuriruhtinaskunnan taloudellis-poliittisessa elämässä on useita. Eräs tärkeä syy olivat uudet – ja joissain määrin vanhat – organisaatiot, jotka ottivat hoitaakseen aikaisemmin talousseuralle kuuluneita tehtäviä. Esimerkiksi rokotusten katsottiin kuuluvan lääkintähallitukselle (*Collegium Medicum*).⁷⁹ Muita syytä olivat muun muassa Helsingin muodostuminen poliittisen elämän keskuk-

seksi,⁸⁰ poliittisen ilmapiirin muutos ankarampaan suuntaan 1820-luvulla⁸¹ sekä sihteeri Böckerin erimielisyydet muun muassa Jacob Tengströmin ja C. E. Mannerheimin kanssa.⁸² Patriottisen retoriikan kannalta tärkeintä oli kuitenkin muutos asenteissa siihen, mikä oli tärkeitä oman maan edistämisyössä. Taloudellinen patriotismi joutui paitsioon, kun taas kielen, kulttuurin, historian ja folkloren merkitys kasvoi kansakunnalle tärkeitä asioita määriteltäessä. 1820-luvun alun tilanteessa suomalaiset johtohenkilöt, joista useimmat myös toimivat talousseurassa, näyttävät olleen entistä varovaisempia poliittisessa toiminnassaan.

Suomen talousseurassa muutos näkyi paitsi patriotismin retoriikan hiipumisena, myös kamppailuna siitä, kuuluiko talousseuran yrittää vaikuttaa yleisen talouden kysymyksiin (allmän hushållning) vai ainoastaan keskittyä yksityiseen talouteen (enskild hushållning). Jako yleiseen ja yksityiseen talouteen esiintyy jo seuran ensimmäisissä säännöissä:

Sällskapetets föremål skall vara den enskilda Hushållningen i allmänhet och Landthushållningen i synnerhet, med hvad dertill hörer, eller dermed i någon måtto gemenskap äger.⁸³

Jako on tuttu myös Ruotsin tiedeakatemian dokumenteista 1700-luvun puolivälissä sekä Turun akatemian talousopin (Economie) professuurin ohjeistuksesta vuodelta 1743.⁸⁴ 1810-luvulla yleisen talouden kysymykset korostuivat seuran toiminnassa ja erityisesti Böckerin visioissa. Hän jatkoi Chydeniuksen linjaa ja katsoi, että seuran tuli olla aktiivinen niin käytännön maanviljelystekniikoiden kehittämisessä ja näihin liittyvässä opastuksessa kuin myös suotuisaa talouskehitystä hankaloittavien lainsäädännöllisten ja yhteiskunnallisten epäkohtien huomioimisessa:

Sällskapetets tendens har ifrån dess första början varit mera politico-ekonomisk än egentligen litterär. Orsaken härtill skulle jag anse vara, dels att landets ekonomiförfattningar först måste fästa sällskapetets uppmärksamhet, emedan Kungl. svenska regeringen, med all sin prisvärda omsorg om landet, ofta begått det misstag att hava velat stöpa Finland uti samma ekonomiska form som Sverige.⁸⁵

Böckerin pyrkimys määritellä talousseuran tehtävä koskemaan myös yleistä taloutta sai osakseen kasvava vastustusta, varsinkin kun yleisemmän tarkastelun katsottiin johtaa esivaltaan kohdistuvaan kritiikkiin. Lopulta Böcker alistui kritiikin edessä ja vuonna 1821 hän totesi kirjeessä seuran kirjeenvaihtajajäsenille, että yleisen talouden kysymykset eivät enää tulisi olemaan seuran toiminnan keskiössä. Vaikka seuran dokumenteista puhe yleisestä taloudesta katosi, on selvää, että teema oli yhä tärkeä Böckerille. Hänen vasta 1830-luvulla julkaistu metsänhoitoa koskeva kirjansa korostaa nimittäin yleisen talouden reformeja. Osin tätä saattaa selittää se, että kirja oli alun perin suunnattu ruotsalaiselle yleisölle.⁸⁶

Tässä yhteydessä myös patriotismin retoriikka näyttää kadonneen sekä Böckerin että talousseuran puheesta yleisemminkin. On vaikea näyttää toteen, että patriotismi-sana olisi tahallaan häivytetty, mutta seuran omissa dokumenteissa se ei enää 1820-luvun loppupuolella juuri esiinny. Lähdemateriaalin systemaattinen läpikäynti saattaisi tuoda esiin lisää patriotismi-sanana osumia, mutta laskeva trendi on satunnaisotoksienkin valossa selvä. Oliko patriotis-

75 Memorial 14.8.1815, 102b, D II 1, FHSA. Ks. myös Zilliacus 2002–2006, II, 24–27.

76 *Till Allmänhetens Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapetets Göromål, ifrån den 1 Nov. 1814, till samma tid år 1815*, 4.

77 Ks. Högberg 1961, 117–136.

78 Ks. esim. Edling 2003 ja siinä viitattu kirjallisuus.

79 Zilliacus 2002–2006, II, 24.

80 Eri tutkijoiden periodisoinnit vaihtelevat. Ks. esim. Cygnæus 1897; Zilliacus 2002–2006, erityisesti II, 22–24; Westerlund 1985; Westerlund 1986; Westerlund 2002, 136–158, periodisoinnista erityisesti 153.

80 Björkstén 1908, 30–31.

80 Tästä laajasta prosessista Varsinais-Suomen osalta ks. Westerlund 2002.

81 Poliittisen ilmapiirin muutos näkyi myös Suomen Pipliaseuran toiminnassa. Stenius 1987, 135. Yliopistolla tiukennettiin niin ikään valvontaa, ks. esim. Klinge 1967; Wrede 2005, 57–64.

82 Marjanen 2005, erityisesti 93–123.

83 *Kongliga Finska Hushållningssällskapetets stadgar, antagne de 1 november 1799*; Cygnæus 1897, 97–98.

84 Lindroth 1967, 365–366 ja *passim*; Heikkinen, Heinonen, Kuusterä & Pekkarinen 2000, 49.

85 Zilliacus 2003, II, 25; Ks. myös Chydeniuksen kirjoitus talouden edistämiseksi. Chydenius 1908.

86 Zilliacus 2003, II, 25–26; Böcker 1829.

mi siis Suomen talousseuraa jakava tekijä 1810- ja 1820-luvulla?

On selvää, että Böcker piti patriotismia seuran liikkeellepanevana voimana. Tämä korostuu yllälainatussa otteessa, jossa talousseura on sekä patriotismin mittari että patriotismin synnyttäjä. Böckerin toiminnassa on ylipäänsä nähtävissä piirteitä radikaaleistakin pyrkimyksistä. Hänen ja Johan Gadolinin vuonna 1816 yhdessä laatimassa muistiossa nostettiin esille venäläisten sotilaiden majoittaminen eri puolille Suomea ja sitä pidettiin suurena taloudellisena rasitteena. Böcker ja Gadolin toivoivat muistion julkaisemista, mutta seuran kokous hylkäsi esityksen arkipiispa Tengströmin aloitteesta.⁸⁷ On helppo nähdä patriotismi positiivisena leimana, jolla Böcker pyrki saamaan toiminnalleen kannatusta seuran jäsenistön parissa.

Böckerin toiminta ja hänen käyttämänsä patrioottinen retoriikka ei kuitenkaan ollut pidemmän päälle suosittua. Vaikka patriotismi saattoi toimia radikaalinkin toiminnan iskusanana, ei se kantanut pitkälle, vaan pikemmin marginalisoitui talousseuran kielenkäytössä. Itse konflikti Böckerin ja Gadolinin sekä Tengströmin välillä ei kuitenkaan liittynyt patriotismi-sanana käyttöön sinänsä, vaan eri näkemuksiin siitä, mikä oli poliittisesti mahdollista.

PATRIOTISMIN MARGINALISOITUMINEN LEHDISTÖSSÄ

Vapaasanahaut 1820-luvun sanomalehdissä tukevat käsitystä muutoksesta patriotismi-sanaston käytössä. Huomionarvoista on erityisesti, että patriotismi on sanana hyvin suosittu *Åbo Morgonblad* -lehdessä eli Adolf Iwar Arwidssonin ja hänen piirinsä poliittisessa retoriikassa. Kyseisen lehden kielenkäytössä korostuu ajatus aidosta patriotismista hyveenä sekä implisiittisesti myös ajatus valheellisesta patriotismista paheena. Lisäksi talousseuran varhaisesta patriotismista poiketen kansakunnan ja (suomen) kielen merkitys korostuu. Aihe ansaitsi oman tutkimuksensa. Tässä yhteydessä riittää toteamus erilaisista painotuksista sekä patriotismin liittyminen radikaaliin *Åbo Morgonblad* -lehteen.⁸⁸ Lehti herätti kantaaottavuudellaan ja erityisesti hallituksen kritiikillään pahennusta ja niinpä jo perustamisvuotenaan 1821 se ”katsottiin parhaaksi vaihtaa –

hyvissä ajoin”, kuten Päiviö Tommila on ilmaissut asian.⁸⁹

Toinen erityispiirre on, että lähestulkoon kaikki osumat patriotismi-sanalle liittyvät ulkomaanuutisiin tai joissakin erityistapauksissa ulkomaihiniin liittyviin katsauksiin. Haun 53 osumasta Suomessa ruotsiksi julkaistuista lehdistä kahta lukuun ottamatta kaikki käsittelevät ulkomaita. Lukumäärä ei ole täysin luotettava, koska sanan eri muotojen erikseen tarkastaminen tuo hakuun epätarkkuutta. Silti se kertoo trendistä välttää patriotismista puhumista suomalaisessa kontekstissa ja sen sijaan käyttää sanaa ulkomaanuutisissa, joissa se usein esiintyy suorissa lainauksissa. Ulkomaanuutisoinnissa poliittisesti herkkää asiaa käsiteltiin ikään kuin mutkan kautta.⁹⁰ Tämä trendi selittää osin myös patriotismin sanan katoamisen Suomen talousseuran dokumenteista ja strategisesta kielenkäytöstä. Näyttää siltä, että viimeistään *Åbo Morgonbladet* -lehden myötä patriotismista tuli entistä radikaalimpi termi ja siksi sitä ei enää ollut samalla tavalla soveliasta käyttää julkisessa keskustelussa.

Niissä ulkomaanuutisissa, joissa patriotismi 1820-luvun lehtiteksteissä esiintyi, sanaa käytettiin lähinnä hyveellisenä iskusanana. Kuten jo 1790-luvulla sillä tarkoitettiin todellista ja aitoa patriotismia ja samalla implisiittisesti tämän vastakohtana pidettiin valheellista ja epäaitoa patriotismia. Usein patriotismi myös esiintyy yhdessä muiden hyvien ominaisuuksien kanssa.⁹¹ Maantieteellisesti on hankala löytää tarkkaa kaavaa patriotismi-sanana käytölle, mutta pääasiassa sana liittyi ajan tärkeimpiin ulkomaisiin poliittisiin kamppailuihin. Turkin ja Kreikan tilanne oli erityisen paljon esillä läpi vuosikymmenen, kun taas vuosina 1828 ja 1829 patriotismi esiintyi usein Ranskaa koskevissa uutisissa. Myös espanjan- ja portugalinkielisen maailman poliittiset levottomuudet uutisoitiin ja niissä näkyy myös patrioottinen retoriikka. Vähemmässä määrin viitataan Yhdysvaltojen poliittiseen elämään ja Englannin parlamenttikeskusteluihin. Muu Venäjä, Ruotsi, Keski-Eurooppa, Afrikka tai Aasia ei esiinny kyseisissä uutisissa lainkaan.

Ne kaksi esimerkkiä, joissa patriotismia käsiteltiin suomalaisessa kontekstissa, ovat vuodelta 1829. Ensimmäinen on ote saarnasta, jossa kuvataan ih-

misten väärinymmärryksiä, esimerkiksi punssin juomisen ymmärtämistä patriotismiksi.⁹² Toinen teksti koskee muinaisaikoja ja niiden tutkimista ja on sikäli merkittävä, että siinä korostuu omaan menneisyyteen liittyvä patriotismi:

Men huru kunne vi uppriktigt och varmt älska det vi ej fullkomligen känne? Kännedom af fäderneslandet är den enda roten för patriotismen.⁹³

Tekstissä korostuu isänmaan lisäksi oma kieli ja on siinäkin mielessä lähempänä herderiläisyyttä kuin esimerkiksi talousseuran taloudellinen patriotismi.

TALOUSPATRIOTISMISTA KIELIPATRIOTISMIIN

Suomen talousseuran kolme ensimmäistä vuosikymmentä ja patriotismin sisältyminen seuran kielenkäyttöön nostavat esille kaksi merkittävää jännitettä. Ensinnäkin kyse on muutoksesta doiminoivassa tavassa puhua patriotismista eli siitä, kuinka patriotismi taloudellisena reformiajatteluna sai yhä enemmän väistyä kulttuurisen, lähinnä kieleen keskittyvän patriotismin tieltä. Prosessille löytyy vastineita monesta muusta maasta samaan aikaan, vaikka se, miten muutos on tapahtunut, vaihtelee paljon eri alueittain. Toiseksi patriotismin retoriikan radikalisoituminen erityisesti *Åbo Morgonblad* -lehden ja Turun ylioppilaiden parissa muutti hetkessä käsitteen latausta, mikä näkyy myös talousseuran sisäisessä keskustelussa. Patriotismista puhuminen muodostui poliittisesti herkäksi, jolloin se marginalisoitui ja pysyi julkisessa sanassa lähinnä ulkomaanasioita kuvattaessa. Patriotismin marginalisoituminen ei luonnollisestikaan ollut ikuista. Positiivisena isänmaan kehittämisen yleiskäsitteenä se saatiin tuoda takaisin poliittiseen kieleen, kun vahvimmat konnotaatiot radikalismiin olivat kadonneet. Tällöin sen keskeisinä sisäkäsitteinä olivat suomen kieli, historia, folklore ja kirjallisuus.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Åbo Akademis bibliotek, Turku

Handskriftsavdelningen, Finska Hushållningssällskapets arkiv (FHSA)

Painetut lähteet

BÖCKER, C. C.

1829 *Om skogars skötsel i Norden. En skrift, författad i anledning af den prisfråga HANS MAJESTÄT KONUNGEN af Sverige uppgifvit, om den för Sverige mest tjenliga hushållning med Rikets Skogar. Första delen.* Åbo: Hos Christ. Ludv. Hjelt.

CHYDENIUS, ANDERS

1880 ”Vederläggning af de skäl, hvarmed man söker bestrida Öster- och Vesterbottniska samt Vesternorrländska städerna fri segaltion”. E. G. Palmén, *Politiska skrifter af Anders Chydenius*. Helsingfors: G. W. Edlunds förlag, 49–90.

1908 ”Svar på K. Finska Hushållningssällskapets prisfråga om det finska landtbrukets upphjälpande”. Georg Schauman, *Biografiska undersökningar om Anders Chydenius jämte otryckta skrifter af Chydenius*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland, 566–608.

87 Ks. Zilliacus 2002–2006, 25–26.

88 Ks. esim. Eric Gustaf Ehrenströmin kirjoitus ”Finska Språket, betraktadt såsom Nationalspråk” ja Adolf Ivar Arwidssonin kirjoitus ”Om Nationalitet och National Andä”, *Åbo Morgonblad* nro 12, 24.3.1821. Molemmat kirjoitukset jakautuivat moneen eri numeroon. Kirjoitusten muista osista ks. *Åbo Morgonblad* nro 7, 17.2.1821; nro 14, 7.4.1821; nro 19, 12.5.1821; nro 22, 2.6.1821; nro 35, 1.9.1821; nro 37, 15.9.1821. *Åbo Morgonblad* saattoi myös käsitellä patriotismia huumorilla kuten sarkastisessa lyhytartikkelissa ”Några af Sällskaps-lifvets Synonymer”, jossa patriotismi esitettiin naurettavan (löjlig)synonymyminä. *Åbo Morgonblad* nro 15, 14.4.1821. Yleisesti lehdestä ja sen linjasta ks. erityisesti Castrén 1951. Myös Engman 2000, 281–309; Wassholm 2008.

89 Tommila 1988. Arwidssonista ja lehden lakkauttamisesta ks. Castrén 1951, 348–383 ja erityisesti Jalava 2005, 82–123.

90 Risto Alapuro viittaa vastaavanlaiseen tilanteeseen vallankumous-käsitteen käytössä 1840-luvun lehdissä. Alapuro 2003, 523.

91 Esim. *Finlands Allmänna Tidning* nro 44, 14.4.1827, ”sann patriotism”; *Finlands Allmänna Tidning* nro 137, 19.11.1822, ”Lyckligtvis utgöra patriotism, tapperhet och hjältedygder”; *Finlands Allmänna Tidning* nro 115, 05.10.1824, ”eder patriotism och eder tapperhet”; *Finlands Allmänna Tidning* nro 120, 13.10.1825, ”hwarken, dygd, patriotism, heder eller trö”; *Finlands Allmänna Tidning* nro 92, 7.8.1827, ”beslutsamhet och patriotism”; *Finlands Allmänna Tidning* nro 61, 28.5.1829, ”redlighet och patriotism”.

92 *Finlands Allmänna Tidning* nro 134, 17.11.1829.

93 *Tidningar ifrån Helsingfors* nro 7, 23.1.1829.

Kongl. Finska Hushållningssällskapet, den 1 november 1799.
Åbo: tryck hos Johan Ch. Frenckell.
Kongliga Finska Hushållningssällskapets stadgar, antagne de 1 november 1799. Åbo: Kongl. Finska Hushållningssällskapet, tryckta hos Johan Ch. Frenckell 1799.
Till Allmänheten Redogörelse för Kejsrerliga Finska Hushållnings-Sällskapets Göromål, ifrån den 1 Nov. 1814, till samma tid år 1815. Åbo: tryckt hos Johan Christ. Frenckell [s.a.].

Lehdet

Finlands Allmänna Tidning
Tidningar ifrån Helsingfors
Åbo Tidningar
Åbo Morgonblad

Kirjallisuus

ALAPURO, RISTO

2003 ”Vallankumous”. *Käsitetee liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Toim. M. Hyvärinen, J. Kurunmäki, K. Palonen, T. Pulkkinen, & H. Stenius. Tampere: Vastapaino, 519–568.

BONNYMAN, BRIAN

2012 ”Agrarian Patriotism and the Landed Interest: The Scottish ‘Society of Improvers in the Knowledge of Agriculture’ (1723–1746)”. *The Rise of Economic Societies in the Eighteenth Century: Patriotic Reform in Europe and North America*. Ed. K. Stapelbroek & J. Marjanen. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 26–51 [painossa].

VON BONSDORFF, CARL

1934 *Gustav Mauritz Armfelt. Levnadsanteckning, fjärde delen*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet.

BJÖRKSTÉN, J. I.

1908 *Vaccinationens historia i Finland II*. Helsingfors: Helsingfors centraltryckeri.

CASTRÉN, LIISA

1951 *Adolf Iwar Arwidsson isänmaallisenä herättäjänä*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

CLARK, PETER

2000 *British Clubs and Societies: The Origins of an Associational World*. Oxford: Oxford University Press.

CUNNINGHAM, HUGH

1989 ”The Language of Patriotism”. *Patriotism: The Making and the Unmaking of British National Identity, Volume I: History and Politics*. Ed. R. Samuel. London: Routledge, 57–89.

CYGNÆUS, GUSTAF

1897 *K. Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*. Åbo: Åbo tidnings tryckeri A.-B.

DIETZ, MARY G.

1989 ”Patriotism”. *Political Innovation and Conceptual Change*. Ed. T. Ball, J. Farr & R. L. Hanson. Cambridge: Cambridge University Press, 177–193.

VAN DÜLMEN, RICHARD

1992 *The Society of the Enlightenment: The Rise of Middle Class and Enlightenment Culture in Germany*. Transl. Anthony Williams. Cambridge: Polity Press.

EDLING, NILS

2003 *För modernnäringens modernisering: Två studier av Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens tillkomst och tidiga historia*. Stockholm: Kungl. Skogs- och lantbruksakademien.

ENG, TORBJÖRN

2001 *Det svenska väldet: Ett konglomerat av uttrycksformer och begerpp från Vasa till Bernadotte*. Uppsala: Studia Historica Upsaliensia.

ENGELHARDT, JULIANE

2006 ”Borgerskab og fællesskab: De patriotiske selskaber i den danske helstat 1769–1814”. *Historisk Tidsskrift* [dansk] 106, 33–63.

2007 ”Patriotism, Nationalism and Modernity: The Patriotic Societies in the Danish Conglomerate State, 1769–1814”. *Nations and Nationalism* 13, 205–223.

2010 *Borgerskab og fællesskab: De patriotiske selskaber i den danske helstat 1769–1814*. København: Museum Tusulanums Forlag.

ENGMAN, MAX

2000 *Lejonet och dubbelörnen: Finland imperiella decennier 1830–1890*. Stockholm: Atlantis.

HAGGRÉN, GEORG

1997 ”Johan Hisinger”. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Viitattu 5.2.2010. Saatavissa: <http://www.kansallisbiografia.fi>.

HEIKKINEN, SAKARI & HEINONEN, VISA &

KUUSTERÄ, ANTTI & PEKKARINEN, JUKKA

2000 *The History of Finnish Economic Thought 1809–1917*. The History of Learning and Science in Finland 1828–1918 17a. Tammissaari: Societas Scientiarum Fennica.

HONT, ISTVAN

2005 *Jealousy of Trade: International Competition and the*

- Nation-State in Historical Perspective*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- HUDSON, KENNETH
1972 *Patriotism with Profit: British Agricultural Societies in the Eighteenth Century*. London: Huhgh Evelyn.
- HÖGBERG, STAFFAN
1961 *Kungl. patriotiska sällskapets historia: Med särskild hänsyn till den gustavianska tidens agrara reformsträvanden*. Stockholm: P. A. Nordstedts & söner.
- IM HOF, ULRICH
1982 *Das gesellige Jahrhundert: Gesellschaft und Gesellschaften im Zeitalter der Aufklärung*. München: C. H. Beck.
- JACOB, MARGARET
1991 *Living the Enlightenment: Freemasonry and Politics in Eighteenth-Century Europe*. New York: Oxford University Press.
- JOKIPII, MAUNO
1993 ”Suomen kirkko autonomian ajalla”. *Historiallinen Aikakauskirja*, 68–70.
- JALAVA, MARJA
2005 *Minä ja maailmanhenki: Moderni subjekti kristillisisä idealistisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JONASSON, MAREN
2004 ”Åbogubbarna och reflexionskulan – det åttonde allmänna finska lantbruksmötet i Åbo 1881”. *Allt af jern: Texter kring en järnmanufaktur och ett industrivartars metamorfoser*. Ed. M. Jonasson & A.-C. Östman. Åbo: Humanistiska fakulteten vid Åbo Akademi.
- JORDHEIM, HELGE
2003 *Läsningens vetenskap. Utkast till en ny filologi*. Gräbo: Anthrosop.
- JUVA, MIKKO
1950 *Suomen sivistyneistö uskonnollisen vapaamielisyyden murroksessa 1848–1869*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 51. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
1966 *Suomen kansan historia 4. Kansallinen herääminen*. Helsinki: Otava.
- KAPOSSY, BÉLA
2007 ”Republican Political Economy”. *History of European Ideas* 33, 377–389.
- KATAJALA, KIMMO
1995 ”Oliko talonpoika rivo sälli?” *Historiallinen Aikakauskirja* 93, 99–106.
- KATAJISTO, KATI
2009 *Isänmaamme keisari: Eliitin kansallisen identiteetin murros ja suomalaisen isänmaan rakentuminen autonomian ajan alussa*. Helsinki: Topelius-seura.
- KETTUNEN, PAULI
2005 ”Globaalin talouskilpailun nationalismi”. *Nationalismit*. Toim. J. Pakkasvirta & P. Saukkonen. Helsinki: WSOY, 436–453.
- KLINGE, MATTI
1969 ”Suomen kansallisuusliikkeiden sosiaalisista suhteista”. *Historiallinen Aikakauskirja* 67, 185–207.
1982 *Kaksi Suomea*. Helsinki: Otava.
2006 *Iisalmen ruhtinaskunta: Moderni projekti sukuverkostojen periferiassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
2009 *Napoleonin varjo: Euroopan ja Suomen murros 1795–1815*. Helsinki: Otava.
- KOSELLECK, REINHART
1972 ”Einleitung”. *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Band I. Hrsg. O. Brunner, W. Conze & R. Koselleck. Stuttgart: Klett-Cotta, XIII–XXVII.
- KURUNMÄKI, JUSSI
2000 *Representation, Nation, and Time: The Political Rhetoric of the 1866 Parliamentary Reform in Sweden*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
2005 ”Begræppshistoria”. *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text och diskursanalys*. Red. G. Bergström & K. Boréus. Stockholm: Studentlitteratur, 181–217.
- LAINEN, ESKO M.
1996 *Yksimielisyys – sota – pietismi: Tutkimuksia suomalaisesta papistosta ja yhteiskunnasta kolmikymmenvuotisesta sodasta pikkuvuhaan*. Helsinki.
- LECKEY, COLUM
2005 ”Patronage and Public Culture in the Russian Free Economic Society, 1765–1796”. *Slavic Review* 64, 355–379.
- LINDROTH, STEN
Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens historia 1739–1818, I: Tiden intill Wargentins död (1783). Stockholm: Kungl. Vetenskapsakademien.

- LIVESEY, JAMES
2004 ”The Dublin Society in Eighteenth-Century Irish Political Thought”. *Historical Journal* 47, 615–640.
- LOUNASMERI, LOTTA
2010 *Kansallisen konsensuskulttuurin jäljillä: Globaalisatuaajan Suomi Helsingin Sanomissa*. Helsinki: Sosiaalitieteen laitoksen julkaisuja 6, Helsingin yliopisto.
- MANNINEN, JUHA
2000 *Valistus ja kansallinen identiteetti: Aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MARJANEN, JANI
2005 ”Carl Christian Böcker, Finska Hushållningsällskapet och det offentliga 1813–1833”. Avhandling *pro gradu*. Helsingfors: Helsingfors universitet.
2012 ”Between ‘Public’ and ‘Private Economy’: The Finnish Economic Society and the Decline of Economic Patriotism, 1797–1833”. *The Rise of Economic Societies in the Eighteenth Century: Patriotic Reform in Europe and North America*. Ed. K. Stapelbroek & J. Marjanen. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 313–338 [painossa].
- NIINISTÖ, LAURI
2000 ”Gadolin, Johan”. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Viitattu 5.2.2010. Saatavissa: <http://www.kansallisbiografia.fi>.
- NORDIN, JONAS
1998 ”I broderlig samdräkt? Förhållandet Sverige–Finland under 1700-talet och Anthony D. Smiths *ethniebegrepp*”. *Scandia* 64, s. 195–223.
2000 *Ett fattigt men fritt folk: Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*. Stockholm: Symposium.
- NURMIAINEN, JOUKO
2003 ”Frågan om ’etnisk nationalism’, nationell självbild och 1700-talets Sverige”. *Historisk Tidskrift för Finland* 88, 257–275.
2009 *Edistys ja yhteinen hyvä vapaudenajan ruotsalaisessa poliittisessa kielessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- OKSANEN, ANNUKKA
2011 ”Kirjavassa joukossa on helppo hengittää”. *Helsingin Sanomat* 26.4.2011.
- PAKASLAHTI, AARO
1924 ”Historian aikakausjako”. *Historiallinen Aikakauskirja* 22, 205–210.
- PAASKOSKI, JYRKI
2010 ”Miksi Vanha Suomi yhdistettiin Suomen suuriruhtinaskuntaan?” *Historiallinen Aikakauskirja* 108, 355–363.
- PAQUETTE, GABRIEL B.
2007 ”State–Civil Society Cooperation and Conflict in the Spanish Empire: the Intellectual and Political Activities of the Ultramarine *Consulados* and Economic Societies, c. 1780–1810”. *Journal of Latin American Studies* 39, 262–298.
- RAINO-NIEMI, JOHANNA
2008 *Small State Cultures of Consensus: State Traditions and Consensus-Seeking in the Noe-Corporatist and Neutrality Policies in Post-1945 Austria and Finland*. Helsinki: Faculty of Social Sciences, University of Helsinki.
- RICHTER, MELVIN
1995 *The History of Political and Social Concepts: A Critical Introduction*. New York: Oxford University Press.
- SAASTAMOINEN, KARI
2003 ”Johdatus poliittisiin käsitteisiin uuden ajan alun Ruotsissa”. *Käsitteet liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Toim. M. Hyvärinen, J. Kurunmäki, K. Palonen, T. Pulkkinen, & H. Stenius. Tampere: Vastapaino, 19–61.
- SHAFFER, ROBERT JONES
1958 *The Economic Societies in the Spanish World, 1763–1821*. Syracuse: Syracuse University Press.
- SHOVLIN, JOHN
2006 *The Political Economy of Virtue: Luxury, Patriotism and the Origins of the French Revolution*. Ithaca: Cornell University Press.
- SILTALA, JUHA
1984 ”Lapuan liikkeen joukkokannatus”. *Historiallinen Aikakauskirja* 82, 16–33.
- STAPELBROEK, KOEN
2012 ”The Haarlem 1771 Prize Essay on the Restoration of Dutch Trade and the Emergence of the Economic Branch of the Holland Society of Sciences”. *The Rise of Economic Societies in the Eighteenth Century: Patriotic Reform in Europe and North America*. Ed. K. Stapelbroek & J. Marjanen. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 257–284 [painossa].
- STAPELBROEK, KOEN & MARJANEN, JANI
2012 ”Political Economy, Patriotism and the Rise of Societies”. *The Rise of Economic Societies in the Eighteenth*

- Century: Patriotic Reform in Europe and North America*. Ed. K. Stapelbroek & J. Marjanen. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1–25 [painossa].
- STENIUS, HENRIK
- 1997a ”Konformitetsideal blev universalitetsprincip”. *Värdetraditioner i Nordiskt perspektiv: Rapport från ett symposium i Helsingfors*. Red. G. Bexell & H. Stenius. Lund: Lund University Press, 77–87.
- 1997b ”The Good Life is a Life of Conformity: The Impact of Lutheran Tradition on Nordic Political Culture”. *The Cultural Construction of Norden*. Ed. Ø. Sørensen & B. Stråth. Oslo: Scandinavian University Press.
- 2003 ”Kansalainen”. *Käsittett liikkeessä: Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Toim. M. Hyvärinen, J. Kurunmäki, K. Palonen, T. Pulkkinen, & H. Stenius. Tampere: Vastapaino, 309–362.
- 2010 ”Nordic Associational Life in a European and Inter-Nordic Perspective”. *Nordic Associations in a European Perspective*. Ed. R. Alapuro & H. Stenius. Baden-Baden: Nomos, 29–86.
- STENIUS, HENRIK & ÖSTERBERG, MIRJA & ÖSTLING, JOHAN
- 2011 ”Nordic Narratives of the Second World War: An Introduction”. *Nordic Narratives of the Second World War: National Historiographies Revisited*. Ed. H. Stenius, M. Österberg & J. Östling. Lund: Nordic Academic Press.
- STUBER, MARTIN & WYSS, REGULA
- 2012 ”Paternalism and Agricultural Reform: The Economic Society of Bern in the Eighteenth Century”. *The Rise of Economic Societies in the Eighteenth Century: Patriotic Reform in Europe and North America*. Ed. K. Stapelbroek & J. Marjanen. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 157–181 [painossa].
- SUVANTO, PEKKA
- 1968 ”Sosiologian ja historian suhde”. *Historiallinen Aikakauskirja* 66, 5–19.
- SYRJÄMÄKI, SAMI
- 2011 *Sins of a Historian: Perspectives on the Problem of Anachronism*. Tampere: Tampere University Press.
- TANDEFELT, HENRIKA
- 2009 *Porvoo 1809: Juhlamenoja ja tanssiaisia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TOMMILA, PÄIVIÖ
- 1988 ”Åbo Morgonblad”. *Suomen lehdistön historia* 7. Toim. U. Ekman-Salokangas, E.-L. Aalto & R. Salokangas. Kuopio: Kustannuskiila, 303.
- VILLSTRAND, NILS ERIK
- 2008 ”Inledning: Makt och mångfald i en tidigmodern kontext”. *Maktens Mosaik: Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Red. Max Engman & Nils Erik Villstrand. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- VIROLI, MAURIZIO
- 1995 *For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
- VIRRANKOSKI, PENTTI
- 1997 ”Johan Kraftman”. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Viitattu 5.2.2010. Saatavissa: <http://www.kansallisbiografia.fi>.
- WASSHOLM, JOHANNA
- 2009 *Svenskt, finskt och ryskt: Nationens, språkets och historiens dimensioner hos E. G. Ehrström 1808–1835*. Åbo: Åbo Akademi.
- WESTERLUND, LARS
- 1985 *Hushållnings- och lantbrukssällskapen i Finland åren 1797–1909: Plattformer i länen för samhälleligt deltagande*. Meddelanden från ekonomiskstatsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi. Rättsvetenskapliga institutionen ser. A 215. Åbo.
- 1986 ”Strävandena till länsrepresentation i autonomins Finland: C. C. Böcker, J. V. Snellman och länsushållingssällskapen”. *Historisk Tidskrift för Finland* 71, 200–229.
- 2002 *Porten till Finland. Politik och förvaltning i Egentliga Finland åren 1808–1917*. [Åbo]: Egentliga Finlands förbund.
- WOLFF, CHARLOTTA
- 2007 ”Aristocratic Republicanism and the Hate of Sovereignty in the 18th-Century Sweden”. *Scandinavian Journal of History* 32, 358–375.
- WREDE, JOHAN
- 2005 *Världen enligt Runeberg: En biografisk och idéhistorisk studie*. Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Atlantis.
- ZILLIACUS, LARS
- 2002–2006 *Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter – en källa för forskningen I–VI*. Åbo: Åbo Akademis förlag.